

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2011/5 szám

Villám

Csokonai Vitéz Mihály: Óh, szegény országunk!

Óh, szegény országunk!
Óh, szegény hazánk!
Elmúlt szabadságunk,
Nyakunkon a hám.
Hová légyünk? Jaj! mit tégyünk?
Csúf a rabota.
Oly országba mért nem mégyünk,
Hol nincs despota?

Hagyjuk el örökre
E rabi határt;
Szálljunk oly örökre,
Hol német nem járt.
Ha lehetek oly mérészek
Jámbor eleink!
Mért nem olyan bátrak, készek
A mi sziveink?

Vagy mért ki nem állasz!
Mért nem ontasz vért? -
Bosszút mért nem állasz,
Scytha, magadért?
A jármot szabad testedre
Tették, s mégis élsz?
És vitéz magyar léttedre
A haláltól félsz?

Imé, a németség
Alja, sepreje
Egy nemes nemzetség
Ura és feje.
Bécs Angáriának hívja
Scythák lakhelyét,
Álnok Áspis-módra szívja
Mézét és tejét.

Árpád örökjébe

Csúf bitang duskál,
A sólymok fészkébe
Gyáva banka száll;
Ha van szíve a magyarnak,
Ha van benne ész,
A bugyogós hóhér kardnak
Áldozatja lesz.

Hacsak bécsi lelket
Rókától nem kér,
Méltóságos telket
A magyar nem nyér.
Így lett úrrá holmi Nitzki
És Grasalkovics;
Holmi német itzki, fitzki,
Holmi rác ics, vics.

Emlékezet

II. Rákóczi Ferenc: Emlékiratok

– részlet –

1704

Tokaj megvételeivel kezdődtek az 1704-es esztendő hadműveletei. Mielőtt ezeket folytatnám, azt hiszem, helyénvaló megemlíteni, milyen állapotban találtam az országot, és milyen volt a hadseregem. Tudom, hogy a hazaszeretet, amely természettől fogva mindenki benn van, gyanússá teszi a dicséretet, amellyel valaki saját országát és nemzetét illeti. Tudom, hogy amióta ez az ország elvesztette királyát a mohácsi gyászos ütközetben, s a nagyok különböző pártokra szakadtak és I. Ferdinándot választották királynak – azóta a magyar nemzetet minden idegen nemzet történelmében befeketítik, rebellisnek, lázadónak, zavargónak nevezik, és minden, amit védelmére mondhatnék, gyanúsnak tetszhetik. De mert ezeket az *Emlékiratok*-at az Örök Igazságnak ajánlottam, nem kell törődnöm az emberi szellem ítéletével, hanem saját lelkiismeretem indulatát kell követnem. Még a rágalmozó jelzők is, amelyekkel a magyar nemzetet illetik, még azok is vitézségére és nagylelkűségére vallanak, és arra, hogy nem tudja elviselni a szolgaságot. S minthogy annyiszor akadtak királyai között olyan pásztorok, akik juhaiknak gyapjával idegeneket akartak felöltöztetni és zsírjukkal idegeneket akartak hizlalni – mindig a királyok szegték meg először a törvényt, ők kényszerítették a magyarokat törvényeik megvédésére. Nem szándékom igazolni egyes főurak minden felkelését a régi királyok alatt, de aki a történelmet elfogulatlanul olvassa, könnyen meg tudja különböztetni a lázadás okozta zűrzavarokat a közös szabadság igazságos és törvényes védelmétől, mert ezekben a vármegyék testületileg ragadtak fegyvert, míg amazokban csak nagyok hűbéresei szítottak zűrzavart. A vármegyék egyetértése a köz bajját, azaz a törvények és a szabadság megsértését bizonyította, míg az egyéni nagyravagyás mozgalmainak nem volt más következményük, mint olyan zavarok, melyeket a magánemberek hűbéresei idéztek elő. Az előzőket tehát jogaik védelmére megindított nemzeti háborúknak kell nevezni, míg az egyesek zavargása jogosan érdemli meg a felségsértés meg a lázadás nevet. Ha nemzetem vádiratát akarnám megírni, megemlíteném itt ősi szabadságjogaink alapítójának szentséges voltát. Felhoznám igazolásomra Szent László példáját, aki

szabadságjogaink megőrzésére fegyvert fogott egy idegenek tanácsával kormányzó király ellen, és megfosztotta őt trónjától. Az egyház felavatott szentjének példájára támaszkodva jelenteném ki, hogy a gyűlöletes jelzőket, amelyeket közel két évszázada szór a rágalom a szabadság védőire, azok érdemlik meg, akik megszegtek esküjüket és a törvényt. Ha Bonfiniusban olvasunk a polgárháborúkról, melyek Magyarországot az Ausztriai Házból való királyok előtt felkavarták, könnyű kimutatni, hogy legnagyobb részben becsvágyó főurak szították ezeket a zavargásokat, de a megyék csak ritkán bontották ki zászlajukat, és ha igen, mindig csak az esküszegő és a törvényt sértő királyok ellen. De az újabb történelemből ugyanilyen könnyen ki lehet mutatni azt is, hogy az Ausztriai Ház királyai óta minden háborút a megyék zászlaja alatt indítottak meg a szabadság védelmére. Mindezekből a méltányos olvasó megítélheti, hogy az első királyok alatt gyakran lázadók és pártoskodók keltettek zavarokat, míg az utóbbiak alatt a nemzet olyan bátor nagyságot tanúsított, melyet nemcsak leverni, de meghajlítani sem volt képes sem a legnagyobb csapás, sem a szolgaság igája.

Rágalmazó nyelvek hirdetik a magyarok esküszegéseit. De elhallgatják, hogy elnyomatásukban – és hányszor volt ez? jaj, hányszor volt! – erőszakosan és kíméletlenül csikartak ki tőlük olyan, törvényekkel és szabadságaikkal összeférhetetlen esküket, hogy azokat megtartani az utókor kárára bűn lett volna, és sértette volna a keresztényi szeretetet. Ha pedig az ilyen magaviselettel megsértettük Istent, átok azok okozóira és az okozat okaira! Az osztrák ecset durva vonásokkal, sötét színekkel festi a magyarokat, és túl éles vésővel vési történelmi emlékeiket. Hol durva, barbár és paraszti erkölcsökkel vádolják, hol azt vetik szemére, hogy nem ért a tudományhoz és a szépművészethez. Néha pedig dorbézolását, lustaságát, kapzsiságát kárhoztatják. Sajnos mindaz, ami e nyolcéves háború alatt történt s amit e könyvben mondok el, nem győzheti meg az osztrákokat állításaik hamisságáról. De az, amit előadok, csak látható jele és keserű gyümölcse az Ausztriai Ház gyámkodó uralkodásának, amely az egész nemzetben kifejlesztette a rosszul nevelt gyerek tulajdonságait, s ezekért nem őt kell vádolni, hanem az atyát. Mert melyik ausztriai király alapított kollégiumokat, ahol az ifjúságba csiszoltabb erkölcsöt oltottak volna? Melyik állított akadémiákat, ahol ez a nemzet a tudományban és a szépművészetben művelhette volna magát? Melyik használta fel ezt az ifjúságot az udvar vagy a háború feladataira, hogy visszatartsa a dorbézolástól? Melyik vezette be a nép közé az ipart és kereskedelmet, hogy eltérítse a lustaságtól? És végül volt-e ezek között a királyok között csak egy is, aki nem zsarolta a magyarokat és nem kényszerítette ezzel gyűjtésre és saját szükségleteinek összezsugorgatására, és ne tanította volna meg ilyen módon a kapzsiságra?

Visszautasítom a rágalmakat és felderítem az igazságot, de nem az embereket vádolom a nemzet szerencsétlenségeiért, hanem fölismerem, hogy e mostohaapák uralkodása vasvessző volt mennyei atyánk kezében, és igazságosan sújt vele. Isten engem használt föl méltatlan eszközzel, hogy felébresszem a magyarok szívében azt a szabadságszeretetet, amely – úgy látszott – kihúlt és hozzászakott a bajokhoz. ...

1711

Mielőtt Skoléba mentem, parancsot adtam, hogy egész megmaradt lovasságomat általános hadiszemlére Kisvárdára gyűjtsék össze. A béke reményének és a fegyverszünet nyugalmanak köszönhetően, hogy tizenkétezer ember gyűlt össze ezen a helyen. Előbb megszemlélttem a hadakat, aztán kijelentettem nekik, hogy a haza szeretete és nyugalmanak őszinte óhajta engem Vajára vezet, hogy ott értekezem Pálffy tábornokkal (Pálffy János gróf, 1710. szeptember végétől a császári hadak főparancsnoka – a szerk. megj.), aki József császár részéről a nemzet minden szabadságát megígérte. Ismerem e lépés minden veszélyét. Világos bizonyítéka ez annak, hogy megteszek minden tőlem telhetőt, ha a nemzetnek nyugalmat szerezhetek vele. De ha ez nem sikerül, eljött az ideje annak, hogy üdvünket inkább nagylelkű halálban keressük, mintsem hogy magunkra vegyük a németek igáját. Ugyanakkor elrendeltem, hogy mire Vajáról visszatérek, minden főtiszt Apátiba gyűljön össze Károlyi tábornok (1710. december 22-én a Pálffyval történt alkudozások eredményeként elnyerte a császár kegyelemlevelét. Rákóczi erről mit sem tudva 1711 februárjában a kuruc csapatok fővezérévé nevezte ki – a szerk. megj.) a kastélyában, ahová a hadiszemle után mentem, s ahonnan Vajára elindultam.

Estefelé megérkeztem e helyre. Pálffy tábornok és én ugyanabba a kastélyba szálltunk. Előttem érkezett és kint fogadott, amikor lovamról leszálltam. Lakásomba vonultam, Pálffy elkísért, és három tábornokkal együtt nálam vacsorázott. Kényszeredettség és feszélyezettség nélkül folyt le minden. Amikor egyedül maradtunk Pálffyval, biztosított a császár jóakarataról, és arra buzdított, írjak a fejedelemnek egy hódoló levelet, és ha ezt megteszem, biztosíthat róla, hogy a császár a nemzetnek éppúgy, mint az erdélyieknek

megadja törvényeken alapuló minden szabadságát és általános bocsánatot mindazoknak, akik még fegyverben vannak. Ami pedig az én személyemet illeti, nincsen olyan becsület, méltóság, kedvezés és vagyon, amelyet ne remélhetnék, az erdélyi fejedelemség kivételével. Arra kért, fontoljam meg éretten ügyeim állását. Mert ha elmulasztom azt, hogy e háborút olyan szerződéssel fejezzük be, mely biztosíthatja a nemzetnek törvényeit és kiváltságait, elkerülhetetlenül fegyverrel hódítják meg, és a császár tanácsának ez ürügyül szolgálhat arra, hogy eltörölje minden törvényünket, mint ahogyan Csehországban tették a prágai csata után. Azt feleltem neki e körmönfont ígéretre, hogy nem vonakodom illendő levelet írni a császárnak, és ezt három napon belül el is küldöm neki, bár tudom, hogy semmiféle választ nem kapok rá. A megkötendő szerződést illetően csak azt kérem, ami a nemzetre vonatkozik, de semmit sem akarok javasolni, mielőtt előzőleg nem tanácskoztam a szenátussal (tkp. a kuruc kormány. A testületet az 1705-ös Szécsényi országgyűlés alapította, tagjait a fejedelem nevezte ki. – a szerk. megj.) és a szövetséges rendekkel, ezeknek összehívásához pedig idő kell. Biztosítom róla, hogy mindent a rendek elé terjesztek, és mint vezérlő fejedelmük elfogadom és aláírom mindazt, amit érdekeikkel megegyezőnek találnak. De ami az én személyemet illeti, én abban nem veszek részt, mert jól tudom, hogy a császár miniszterei nem engedik majd, hogy a nemzet a szerződés gyümölcseit élvezhesse, és így egy napon majd hazám árulójának tekinthetnek, aki személyes érdekeit előnyben részesítette a nemzet érdekeivel szemben.

Késő éjszakáig beszélgettünk Pálffyval a háború elmúlt ütközeteiről. Másnap kora reggel egyidőben távoztunk. Annak a seregnek tisztjei, melyet Kisvárdán megszemléltem, Apátiban vártak rám. Számot adtam nekik arról, amit Pálffy mondott nekem, és amit én feleltem neki. Hozzátettem, meg vagyok róla győződve, hogy e tábornok úgy beszélt, ahogy gondolkodott, de a bécsi udvar egészen másképp gondolkozik, továbbá, hogy az a levél, amelyet a császárnak írok, semmi eredményre nem vezet. De nem akarom, hogy a nemzet vagy bárki külön szememre vethesse egy nap, elmulasztottam azt az alkalmat, amikor nyugalmat szerezhettem volna hazámnak. Figyelmeztettem őket arra is, vegyék tekintetbe, hogy az ország határán vagyunk, és ha a szerződés nem sikerül, arra kell gondolniok, hogy megmentsek szüleiket és családjukat egy nagylelkű erőfeszítéssel, mert nincs hová visszavonulnunk. Biztos, hogy az a határozatom, amely szerint tárgyalásba kezdek Pálffyval, megerősítette a nemzet bizalmát irántam. Amint visszaérkeztem Munkácsra, elküldtem egy ezredet Pálffyhoz a császárnak írt levelemmel.

Még csak most kezdődött a tél, és a hó még egyre nőtt. A fegyverszünet még tartott, de személyem miatt majdnem zavarba jöttem. Nem akartam Munkácsra maradni, hogy ne fogyasszam az itteni raktárak készleteit, viszont, ha a menekültekkel teli falvakban bolyongok, akkor a bujdosóknak leszek terhére és szállásaikról túrom ki őket.

Így hát 1711 januárjának vége felé a Munkács várától három mérföldre fekvő Salánkra hívtam össze a közelben tartózkodó szenátorokat és valamennyi erdélyi tanácsosomat. Magam is oda mentem, hogy tanácskozzam velük. Előadtam a szenátoroknak az okokat, amelyek arra bírtak, hogy ne vegyem tekintetbe a Pálffyval való találkozásommal szemben felmerülő aggályokat. Fő okom az az óhajlás volt, hogy ne vádolhassam magamat azzal, hogy Pálffyval igazságtalan voltam, és megmutassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, amit érdekeiért meg ne tennék. Azért hívtam össze a szenátust, hogy megtudjam véleményét, mit kell tennünk, ha a császárt levelem megindítja, és valóban szerződést akar kötni velünk. Amikor ezt a javaslatot tettem, nem tévesztettem szem elől azt az esküt, amelyet mint a szövetséges rendek vezérlő fejedelme tettem. Ez az esküm arra kötelez, hogy a szenátussal egyetértve tárgyaljak a békéről, márpedig a szenátus egy része Lengyelországba ment át. És minthogy a legvégső veszedelemben vagyunk, tudnunk kell, engedhetünk-e valamit az Érsekújvárt, a szenátus teljes ülésén elhatározott békefeltételekből. Mert arra szövetségtünk és esküdtünk, hogy nem tesszük le a fegyvert, amíg szabadságunkat vissza nem szereztük. Tudnunk kell tehát, melyek azok a pontok, amiket elengedhetünk anélkül, hogy megszegnők eskünket. Félelem nem hathatott rájuk, mert azonkívül, hogy nem voltak velem a hadak, láthatták, hogy jóhiszeműen cselekedtem. De egy sem volt köztük, aki ne arra szavazott volna, hogy lelkiismeretük szerint a Nagyszombatban előterjesztett pontok egyikétől sem állhatunk el, és ha béketárgyalásról van szó, össze kell hívunk az egész szenátust és a szövetséges rendeket, hogy véleményüket megtudjuk.

Második előterjesztésem az orosz cártól remélhető segítség volt. Minthogy e fejedelmet éppen Lengyelországba várták, szerettem volna megtudni véleményüket, mi helyesebb a haza érdekében: ha a fegyverszünet végével bezárkózom munkácsi váramba, vagy ha átmegyek Lengyelországba, hogy a nevezett fejedelemmel tárgyaljak? Mindnyájuknak az volt a véleményük, hogy összehasonlíthatatlanul jobban tenném, ha Lengyelországba mennék, mint ha a nevezett várba zárkóznék. Miután a két ügyet így megvitattuk, összehívtam erdélyi tanácsosaimat. Kijelentettem nekik, hogy Pálffy biztosított a császár

hajlamáról, amely szerint mindazt megadja Erdélynek, amit kíván, kivéve választásom elismerését. Nem akarok szerencsétlenségük oka lenni, sem gátolni őket abban, hogy ügyeiket békés úton intézzék, sőt, ha ez nekik megfelel, elszántam magamat arra, hogy visszaadjam választásuk oklevelét, és feloldjam őket a hűség eskü alól, amely szerint a rendek beleegyezése nélkül sohasem mondok le a fejedelemségről. Megköszönték nagylelkűségemet és azt az igazán atyai szeretetet, amit irántuk tanúsítottam, de kijelentették előttem, hogy engem a rendek választottak meg, és nekik, a tanácsosoknak sem felhatalmazásuk, sem hajlandóságuk nincs arra, hogy engem a rendeknek tett eskü alól felmentsenek. Ami őket illeti, távol attól, hogy ilyesmire gondoljanak, inkább esedezve kérnek, hogy sohase gondoljak a lemondásra, ők készek engem szárazon és vízen át követni törhetetlen hűséggel és ragaszkodással, amennyiben biztosítom őket arról, hogy nem engedem őket szükségét szenvedni idegen országokban, ahol semmiféle segélyforrásuk nem lehet. Ami lengyelországi utamat illeti, ugyanazt felelték, mint a magyarországi szenátorok.

Erre mindnyájuktól elbúcsúztam, és rögtön, még a fegyverszünet lejárta előtt elutaztam Lengyelországba. 1711. február másodikán. A határról írtam az akkor távollevő Károlynak. Neki adtam át hadaim parancsnokságát, de Munkács parancsnokának nem rendeltem el, hogy neki engedelmessédjék. E vár parancsnoka udvari marsallom volt, és elszánta magát a védekezésre, de minthogy fogságom társa volt, és nagyon súlyos feltételekkel bocsátották szabadon, sokkal jobban becsültem annál, semhogy ki akartam volna őt tenni annak a kockázatnak, hogy a németek kezébe essék. Rábírtam tehát, hogy engedje át a parancsnokságot Sennyei bárónak, a szenátus kancellárjának. Az alsóváros parancsnoka a palotások ezredese, Szentiványi volt. A vár el volt látva őrséggel, tüzérsséggel és élelemmel. Pénzverdét is állítottam benne, és otthagytam mindent, amit csak pénzzé lehetett verni. Károlyi előző skolei utazásom idején Lengyelországba akarta küldeni feleségét minden vagyonával, de én azt tanácsoltam neki, hagyja őt inkább visszatértemig Munkácson, mert ha a cár nem hajlandó minket segíteni, akkor a háború befejezésére kell számítani.

Ilyen őszinte voltam e tábornokkal, akinek minden lépése akkor még egyenesnek és hűségesnek látszott. Eperjes városa már megadta magát, de Kassa Esterházy Dániel tábornok alatt még védekezett. Az ellenség a Dorgó hegység lábánál állította fel harcvonalát, és maga mögött hagyta a várat anélkül, hogy árthatott volna neki, akkora volt köztük a távolság. Minthogy nem akartam Skolében megvárni a fegyverszünet végét, átmentem Stryjbe, ahová nemsokára eljött hozzám Károlyi is Pálffy feltételeivel, aki újból teljes felhatalmazást kapott a császártól. Megérkeztemkor ott volt Bercsényi, Forgách, Esterházy, és az ott tartózkodó szenátorokat is összehívtam. Pálffytól felvilágosításokat kértünk néhány javaslatára nézve. Végül elhatároztam, hogy a szövetkezett rendeknek határidőt tűzök ki, melyre Maramaros megyében, Husztra gyülekezzenek. Megígértem, hogy személyesen elmegyek oda, és végrehajtok mindent, amit helyesnek találnak. Az említett tábornokoknak, Károlyi titkos ellenségeinek az volt a véleményük, hogy tartóztassam le őt. De azonkívül, hogy erre semmi józan okom nem volt, nem is láttam semmi lehetőséget a háború folytatására. Mielőtt lejárt volna az a határidő, melyet a huszti gyűlésre kitűztem, Károlyi saját elhatározásából áttette a gyűlést Károlyba, ahonnan az egész gyűlés nevében követeket küldtek hozzám, akik kértek, hogy jelenjek meg élükön a nekem eredetiben elküldött békeszerződés aláírására, mivel a szövetkezett rendek érdekében helyesnek találták azt elfogadni. A szövetkezett rendek minőségét ruházták magukra, holott Károlyi kivételével nem volt köztük sem szenátor, sem pedig a szerződés aláírására felhatalmazott vármegyei követ. József császár már halott volt, amikor letették neki a hűségesküt, de ezt az eseményt annál könnyebben titkolták el, minthogy az ausztriai határt szorosan lezárták a járvány miatt, amely az innenső oldalon nagyban terjedt.

Egészen bizonyos, hogy a Károlyival együtt meghódoltak száma sokkal jelentősebb volt, mint a németeké, azonban meg kell jegyezni, hogy e végső körülmények között ennyi embert nem gyűjthettem volna már össze hadakozásra. Kétségkívül csodálkoznak majd azok, akik ezeket az *Emlékiratok*-at olvassák, hogy hányszor oszlottak szét a hadak családjuk megmentésére. Ebből azt lehetne következtetni, mintha minden katona házas lett volna, holott nem ez volt a helyzet. De az mindenestre igaz, hogy az országban szokásos a korai házasság, és így a tisztek legnagyobb része nős volt. Ezek aztán saját maguk oszlatták szét századaikat, hogy rokonaikat és barátait kísérik, és menekülésüket segítsék. Érsekújvár bevétele után az ellenség legutolsó mozdulata óta valamennyi menekült a lengyel határra szorult. A falvak tele voltak idegen családokkal, akik úgyszólván a levegőben lógtak, és annyi katonát tartottak vissza maguk mellett, amennyit csak tudtak. Ez orvosolhatatlan baj volt, és az ellenség oly hirtelen előrehaladásának igazi oka. A károlyi békeszerződés alkalmából mindezek megjelentek a gyűlésen, de azt hiszem, hogy a harmada sem jött volna el harcolni. A károlyi gyűlés követeit visszaküldtem heves kiáltvánnyal e tábornok ellen, aki hatalmával visszaélve nemsokára feladta Kassát. Mindenekfölött azt a merészséget vetettem szemére, hogy Károlyba tette át azt a gyűlést, melyet én Husztra hívtam össze. Ez volt az oka annak, hogy én azon az ülésen nem jelentem meg, minthogy

Károly csak két mérföld távolságra esett az ellenséges hadseregtől. Ez a kiáltvány éles hangú volt, és az volt a célja, hogy vihart támasszon Károlyi ellen, de Isten másképpen végzett.

Így végződött a magyarországi háború, s ezt a korszakot azzal a békeszerződéssel zárom le, melynek eredetijét az én kezembe helyezték. Sohasem tulajdonítottam ezt az eseményt a nemzet könnyelműségének, hűtlenségének vagy talán személyemtől való megcsömörlésének, hiszen mindig nagyon érezhető jelét adta ragaszkodásának. A vezérlő tábornokok, a szenátorok és minden jelentősebb ember követett engem Lengyelországba. Valamennyi erdélyi tanácsosom összegyűlt a határon, hogy ugyanezt tegye, csak a legszükségesebbet kérték tőlem. De mindnek megmondtam szeretettel és őszinteséggel, hogy nem ígérhetem meg nekik azt, amiről magam sem vagyok biztosítva. Sohasem felejttem el a fájdalmat, amellyel engem elhagytak.

Több ok gátolt meg abban, hogy előadjam ezekben az *Emlékiratok*-ban mindazokat a külföldi tárgyalásokat, amiket a háború alatt folytattam. Sikerüknek nagy akadálya volt az európai és magyarországi ügyek állása. A leghatásosabb, legkönnyebb és mindkét részről legmegfelelőbb segítség a franciáké lett volna az Adriai tengeren át. Abban az évben, amelyben a Legkeresztényebb Király (a francia uralkodó – a szerk. megj.) hadserege Vendome herceg vezérletével e tenger partján táborozott, elküldtem Horvátországba Vojnovichot, aki ott született, hogy rokonainak és barátainak segítségével kerítsen hatalmába néhány kisebb helyet, és ezzel könnyítse meg a partraszállást. Erre mindent elő is készített. Azután elment Vendome herceg hadseregéhez, de ott azt a választ kapta, hogy a velenceieknek tett ígéret szerint nem mehetnek be hadihajókkal abba az öbölbe.

A háború végén viszont semmi sem lett volna könnyebb, mint a cár győztes hadseregének segítségével Bécs kapujáig verni a németeket. Ostromolni lehetett volna azt a fővárost, és a császárt olyan békére kényszeríteni, amelyet a francia király és a cár akartak. Láttuk, hogy Franciaország végül elfogadta javaslataimat, de késlekedtek végrehajtani azt, amit megígértek. Besenval bárónak, a Legkeresztényebb Király lengyelországi követének kellett volna megelőznie a követet, aki megköti a szerződést a cárral. Ezt a határozatot megváltoztatták anélkül, hogy arról akkor tudtam volna, mert Des Alleurs márki, a portai követ elhitette udvarával, hogy a törökök háborút akarnak kezdeni a svéd király érdekében. Így hát Besenval báró csak egy Baluze nevű alkövetet küldött a cárhoz. Baluze megérkezett Javoróba, ahol akkor e fejedelem lakott. Én alig egy órányira tartózkodtam éppen a várostól. Ez az ember, távol attól, hogy szövetséget kínált volna a cárnak, csupán a Legkeresztényebb Király közbenjárását kínálta fel a törökökkel kötendő békében. Ez az előterjesztés nagyon különbözött attól, amelyet én tettem Vetési útján, és különös fogalmat adott rólam a cárnak. E fejedelem meghívott, és tanácsában fogadott. Elmondták nekem, hogy Baluze kihallgatása során semmit sem terjesztett elő abból, amit én jeleztem. Nagyon meglepődtem. Másnap magamhoz hívtam e félkövetet, aki végül bevallotta, hogy Besenval báró ellenparancsot kapott, és csupán azzal küldte el őt, amit előterjesztett. A cár látta, hogyan áll a dolog. Beleegyezett ajánlatomba, és megengedte, hogy egy bizalmas emberemet Konstantinápolyba küldjem, és igyekezzem megakadályozni a háborút nagy pénzösszegek szétosztásával, amelyeknek kifizetésére a cár váltóleveleket adott. A moldvai fejedelem, akinek országán követemnek át kellett mennie, már a cár védelme alá helyezte magát, úgyhogy a cár nem adhatott útlevelet emberemnek, különben fölkeltette volna a moldvai fejedelem gyanúját. Így hát az én útlevellemel indult el. Minthogy ismerték őt, jól fogadták, de a cár útlevelét is kérték tőle. Ezt nem tudta előadni, s ezért a moldvai fejedelem elküldött Seremetyev tábornokhoz, aki a cárnak a Dnyeszter mellett álló seregét vezérelte. Követem, amikor látta a fejedelem zavarát, megvallotta neki, hogy a cár tud a küldetéséről. Több sem kellett ahhoz, hogy visszatartsák, félelemből, hogy talán a moldvai fejedelem kizárásával kötik meg a békét. Nemsokára odaérkezett a cár is, és tagadta azt, amit követem előadott. Aztán visszaküldte hozzám azzal a mentegetődéssel, hogy kénytelen volt így cselekedni a moldvai fejedelem gyanújának eloszlatása érdekében. E közbejött esemény keresztülhúzta reményeimet. De a Prut melletti csata és az orosz hadsereg teljes romlása annyira tönkretette a cár terveit (I. Péter 1711 júliusában vereséget szenvedett a törököktől, így számra előnytelen béke megkötésére kényszerült – a szerk. megj.), hogy a fejedelem egyáltalán nem gondolt többé arra, hogy szövetséget kössön Franciaországgal.

Nem kutatom ezekben az *Emlékiratok*-ban, hogy a dicső emlékezetű XIV. Lajos, az annyira tisztán látó király miért hanyagolta el a cár ajánlatait éppen a geertruidenbergi tárgyalások idején (még 1710-ben ezeken a tárgyalásokon felmerült a francia-orosz szövetség kérdése – a szerk. megj.), mert ezekben a körülményekben is, épp úgy, mint életem eseményeiben, felismertem azt a nagy igazságot, amelyet mindenki teleszájjal hirdet, de csak kevesen hisznek benne igazán: ember tervez, Isten végez. *Óvé legyen a magasztalás meg a dicsőség minden századokon át!*

Ballai László: Rákóczi forradalma

300 évvel ezelőtt ért véget a Rákóczi szabadságharc. 1711. május 1-jén a nagymajtényi síkon a kuruc hadsereg letette zászlóit a császári csapatok előtt.

2011. május 1-jén 12 és 13 óra között – a kiadott műsorról ellentétben – II. János Pál pápa boldoggá avatásának élő közvetítését voltak kénytelenek figyelemmel kísérni a Magyar Televízió I. és II. csatornájának nézői. II. János Pál személyiségének karizmáját és politikai működésének jelentőségét senki nem kérdőjelezi meg. Boldoggá avatásának hókuszpókusza azonban pusztán a katolikus hívók azon csoportjának magánügye, akik még a XXI. században is hisznek a bálványokban és szentekben. Nem attól lesz keresztény egy ország, hogy effajta műsorokat nézetnek a polgáraival. A munka ünnepének demokratikus jellegéről és a társadalmi egyenlőségért vívandó harcért kiáltó üzenetéről pláne nem lehet elterelni a figyelmet ilyen átlátszó – az 1940-es évek színvonalára visszasüllyedő – propagandafogásokkal.

A „hivatalos” közvélemény ezúttal azonban a szokásosnál is nagyobb hibát követett el. Az összes közszolgálatinak nevezett tévé- és rádióadó műsorkorifeusa a nagy harangzúgás közepette elfeledkezett megemlékezni nemzetünk történelmének egyik legnagyobb eseményéről és annak vezéralakjáról.

Pedig II. Rákóczi Ferenc személyének, életének és tetteinek felidézése aktuálisabb, mint valaha. Vele példázható, hogy a nagy jellem nem törhető meg azzal sem, ha hajlamai ellen nevelik. Rákóczit tizenkét éves korában elszakították az édesanyjától, és jezsuita oktatók kezére adták, akik buzgó vallásosságot és feltétlen császárhűséget igyekeztek beleplántálni idegen földön. Zrínyi Ilona fia azonban hazatérve nem tudta követni az átlagos magyar főurak életvitelét – amely a birtokigazgatásban, mulatozásban és a császári udvarnál folytatott talpnyalásban merült ki –, és az országra nehezedő Habsburg iga széttörésére nem valami lovagi parádé, hanem éppen a társadalom lelegezetesebb rétegeinek körében szerveződő felkelés élére állt. Pálfordulása nem holmi aktuálpolitikai cél – a hatalom pusztá megragadása – érdekében következett be, és nem is csak azért, mert egyáltalán nem is voltak politikai céljai, hanem azért, mert vette a fáradságot, hogy valóban megismerkedjen a magyar nemzet gondjaival, és ennek orvoslására tegye fel az életét.

II. Rákóczi Ferencnél keresve sem találhatna mai magyar politikus jobb példát a hazaszeretetre. Olyan ember volt, aki nem pusztán a biztonságos és jól fizetett pártvezetői állását akarta egy még jobban jövedelmező, még biztonságosabb közjogi méltóságra cserélni, hanem – mint Magyarország legnagyobb főura – minden vagyonát, sőt életét is kockára téve állt az ország élére. „Nem lehet oly magyar, hogy az eddig Magyarországon törvénytelenül, Istentelenül és igazság ellen hatalmaskodó, és minden rendet képtelenül sanyargató idegen nemzetnek kegyetlenségit, porcióztató s képtelenül adóztató zaklatásit, szabados törvényünk szakadásit, nemzetünk, szabadságunknak megvetését... meg nem elégelhette vala – írja II. Rákóczi Ferenc az 1703. május 6-i breznai kiáltványában. – Országunk s hazánkhoz való szeretetünktől s kötelességünktől viseltetvén: minden igaz, hazaszerető, országunk régi, dicsőséges szabadságát óhajtó, egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos; egyszóval minden rendű, igaz magyarokat hazafiúságokra intjük és kényszerítjük és kérjük, hogy ... a becsületünket tapodó, sönkat, kenyerünket elvevő, életünkön uralkodó s kegyetlenkedő birodalom ellen fogjon fegyvert!”

II. Rákóczi Ferenc államférfiúi tevékenysége ékes bizonyossága annak, hogy a fennálló alkotmányosság tiszteletben tartásával is lehet haladó irányba kormányozni egy országot, hiszen nem bontotta meg a feudális állam kereteit, de a rendi formákat szétfeszítette, és egy nyugati mintájú magyar abszolutizmus kiépítésén fáradozott. Államszervező munkája során azonban nem hagyományos elképzelésekből vagy szobafilozófiai elméletekből indult ki, hanem mindennek előtt a helyi sajátosságokból – és nem csupán az anyagi források szűkössége szempontjából. Mielőtt döntött a jobbágyság teherviseléséről és a kuruc katonaság átszervezéséről, falvanként összeíratta, hogy az egyes családokban hányan fogtak fegyvert, és hányan maradtak otthon a harcképes férfiak közül. A fegyveresen harcoló jobbágyokat felmentette a

földesúri hatalom alól, biztosította a végvári katonaság régi, karddal szerzett szabadságát, az otthon maradt jobbágyokat viszont úrbéri szolgálatra kötelezte. Az 1705. szeptemberi szécsényi országgyűlésen a magyar rendek konföderációja az alkotmány alapján vezérlő fejedelemmé választotta, aki az általa kinevezett 24 tagú szenátussal irányítja az országot. A fejedelem modernebb elveket vallott, mint a rendi normáknál megrekedt fő- és középnemesség. Kormányzati módszereivel, jobbágy-politikájával magára haragította a nemesség jó részét, amely a szabadságot a maga jogaival azonosította, és a szabadságharcban pusztán a gyors gyarapodás lehetőségét látta meg. II. Rákóczi Ferenc táborának szélesítése érdekében 1707 áprilisában megalakította a Nemes Ifjak Társaságát, amelynek feladatául az új magyar állam vezető tisztségeire kijelölt fiatalok európai színvonalú képzését tűzte ki, különösen az államigazgatás és a hadvezetés terén. 1707 júliusában az ónodi országgyűlésen keresztülvitte a közteherviselés megszavazását, amely a porta helyett a jövedelmet tette meg adóalapnak, és – a legkorszerűbb gazdaságpolitikai és -filozófiai eszméket követve – megszüntette a nemesség adómentességét! És a törvényt magára II. Rákóczi Ferencre is vonatkozott!

II. Rákóczi Ferenc működésével igazolta, hogy a politika és az erkölcs nem szükségszerűen nélkülözik egymást, hiszen már a breznai kiáltványában így figyelmeztet: „Azt mindazáltal előre is parancsoljuk nagy tilalommal, hogy Isten áldása rajtunk maradjon, ez országnak minden rendei irtózás nélkül való bizodalmat vehessenek, és az szegényeknek teljes nyomorúságával megváltása, nem változása következék: Senki, se külön, se csoporttal, se sereggel, akármely vallású egyházi személyeket, nemesi házakat, kastélyokat, úton járókat, kereskedőket ne háborgasson, várost, falut, kastélyt ne prédáljon, sem a szegény népet ne prédálja, ne zaklassa – életvesztés terhe alatt – hanem az előljáróknak, az eleiben adatott mód szerént keresvén az ellenséget, mindenekben csendes értelemmel legyenek magok, hazájok javára.” A vagyonát féltő nemességet „bejövetele” után gyulai kiáltványával nyugtatta meg, szigorú megtorlást ígérve a kóborlóknak és a kastélyok fosztogatóinak. Miközben a magyar rendiség fő tisztségviselői – a nádor, az országbíró, a tárnokmester, a horvát bán, az esztergomi és a kalocsai érsek – a szabadságharc alatt mindvégig császárhűek maradtak, és ezért cserébe tovább növelték a kiváltságaikat, II. Rákóczi Ferenc nem tett szert új jövedelmekre, sőt saját vagyonának jövedelmeit is az ország javára fordította. A szatmári békekötés után nem élt a felajánlott amnesztiával: inkább elveszítette összes birtokát és emigrációba vonult, semmint fejet hajtson annak a hatalomnak, amely ellen – Magyarország szabadságának kivívásáért – oly sokáig küzdött.

II. Rákóczi Ferenc felismerte az ország közvéleményének jelentőségét, és sokat tett annak formálásáért, mivel a machiavellisztikus, öncélú csűrészcsavarás, a tudatos félretájékoztatás nem volt sajátja. Kiáltványaiban fontosnak tartotta a korrekt, tényszerű közlést, és nem csupán azért, hogy csökkentse a terjengő kószá hírek okozta félreértéseket és riadalmakat, hanem hogy újabb és újabb támogatókat szerezzen az igazságos harcát vívó hazának. Minden megyének megírta, miért választották erdélyi fejedelemmé, és ez mit jelent a szabadságharc további alakulása szempontjából. Országos érvényű rendeleteiben mindig kifejtette, miért van rájuk szükség. A béketárgyalások megszakadásának okairól országos kiáltványokban számolt be. A csatavesztések utáni első teendőként tábori íróasztalán megfogalmazta az országnak a vereség okát, mértékét, a várható veszedelem nagyságát és a további teendőket. Rendeleteit, kiáltványait felolvastatta az ezredek előtt, a városokban és a falvakban. Magyarországon addig soha nem szerezhettek annyian tudomást az országos eseményekről, mint a Rákóczi-szabadságharc alatt.

A mai politikusok is csak csodálhatják azt az informáltságot, amellyel II. Rákóczi Ferenc más országokról rendelkezett, de különösen azt a páratlan ítélőképeséget, amellyel átlátta és követni tudta a korabeli Európa diplomáciai folyamatait. 1704-ben eljuttatta az európai udvarokhoz „Recrudescunt” kezdetű kiáltványát, amelyben részletesen megindokolja a szabadságharc okait, azaz a Habsburgok által elkövetett törvénysértéseket és annak – a rendi alkotmány ellenállási záradékából következő – jogosságát. A Habsburgok 1707. július 13-án, az ónodi országgyűlésen kimondott trónfosztása mindenek előtt külpolitikai célt szolgált, hiszen lehetővé tette, hogy szövetségkötésért és katonai segítségért cserében más külföldi uralkodót lehessen magyar királlyá választani. Rákóczi mindenek előtt XIV. Lajos támogatását igyekezett megnyerni, akinek a spanyol örökösödési háború idején kapóra is jött a Habsburg-birodalmat gyengítő fegyveres konfliktus, amelyet segélypénzekkel és katonai tanácsadókkal is támogatott. Azonban a végtelenül hiú „Napkirály” nem volt hajlandó nemzetközi szövetséget kötni egy másik uralkodó „alattvalójával”. A fejedelem ezért – francia katonai segítséget remélve – a magyar trónt XIV. Lajos szövetségeseinek, Miksa-Emánuel bajor választófejedelemnek ajánlotta fel; a segítség, azonban elmaradt. II. Rákóczi Ferenc ekkor Frigyes-Vilmos porosz trónörökösnek kínálta fel Szent István koronáját, ám a Vág felé való áttörése meghiúsult, így nem tudta biztosítani a koronaherceg bevonulását. Diplomáciai tevékenységének minőségét mindazonáltal fényesen bizonyítja, hogy Nagy Péter cár őt szemelte ki a lengyel trónra, és szerződést kötött vele a támogatását is kilátásba helyezve,

sőt még azt is, hogy lecsendesíti a magyarok ellen fordult szerbeket. Ám az orosz uralkodó az északi háború során elszenvedett vereségei miatt nem nyújtott említésre méltó segítséget, ráadásul idős követe éppen a fejedelem egri udvarában hunyt el, ami miatt sokáig szüneteltek a tárgyalások. II. Rákóczi Ferenc 1711. május 1. után is aktív diplomáciai tevékenységét folytatott. Lengyelországban még Nagy Péter segítségéért folyamodott, majd Franciaországban megpróbálta elérni, hogy a – spanyol örökösödési háborút lezáró – utrechti békében Magyarország sorsáról is rendelkezzenek

Kevés politikus van, aki nemcsak a kamarillai játszmákhoz és ellenfelei bemocskolásához ért, de tisztán lát a harcmezőn is. II. Rákóczi Ferenc már a szabadságharc első évében kiadatta a portyázó-rabló hagyományokra épülő kuruc felkelők számára az első katonai szabályzatot. Egy hadsereg ugyanis csakis alapos kiképzés és a parancsok szigorú betartása révén lehet sikeres. 1705 augusztusában a fejedelem – aki felismerte, hogy a magyarok nyílt csatában aligha győzhetnek a magasabb harcértékű császári zsoldosokkal szemben – a katonai szakírók által zseniálisnak mondott haditervével a Vágnál kelepcébe csalta az ellenséges fősereget, melyre megsemmisítő vereséget lehetett volna mérni, ha a támadásra kiszemelt kuruc csapatok időben megérkeztek volna a csatatérre... Hiába mondatta ki az ónodi országgyűlésen az általános hadiszabályzatot, hiába látta előre a veszélyt, a kisebb portyák sikerei ellenére a nagy csaták sorra elvesztek, és az ellenség veszteségét sokszorososan felülmúló áldozatokkal jártak. A kuruc vezérek sokszor ügyet sem vetettek a haditervre, a közkatonák fegyelmetlenek voltak, és rendszeresen fosztogattak. II. Rákóczi Ferenc utolsó nagy stratégiai tervével Frigyes-Vilmos porosz trónörökös magyarországi bejövetelét akarta Morvaországban és Sziléziában biztosítani. E célra – a régi kuruc csapatokat alkalmatlannak tartva – egy új, tízezer főnyi sereget képeztetett ki és látott el korszerű felszereléssel. 1708. augusztus 13-án Trencsénél azonban a fejedelem megbokrosodott lováról lebukva megsebesült és eszméletét veszítette, újoncaira pedig Heister tábornok harcedzett zsoldosai katasztrofális vereséget mértek.

A mai magyar politikusok csak szájtátva irigyelhetik azt a modern nemzetpolitikát, amelyet II. Rákóczi Ferenc folytatott, aki felismerte a Kárpát-medence széttöredezettségét, egyszersmind népeinek egymásra utaltságát, és azok megbékítésére törekedett. A fejedelem a magyar nemzettel egyenlő jogokat biztosított kiáltványaiiban a szerb nemzetnek (s nem rajta múlt, hogy annak a török háborúban megedződött harcosai a császár védelmében fogtak fegyvert). Nem akarta visszaállítani a magyar korona középkori tartományait s azokban a magyar fő- és középnemesség elsőbbségét. Önálló országnak tekintette Horvátországot és Erdélyt, melyekkel az államjogi kapcsolatot – a lakóiknak a magyar nemességéhez hasonló jogokat biztosító – konföderáció formájában kívánta megteremteni. A Nemes Ifjak Társaságába a magyarok mellett német, szlovák és román fiatalokat is felvettek.

Végül II. Rákóczi Ferenc vallásosságából is példát mutat az eszméiket aprópénzként cserélgető mai politikusoknak. Tudvalévő, hogy mélyen meggyőződéses katolikus volt, mégis így írt Des Alleurs francia követnek: „A selmeci tárgyalások óta, amelyek végképp leleplezték a császáriak szándékait, a magyarországi köznemesi rendek – éppúgy, mint a katonák és a nép – hajlanak a háború folytatására, különösképpen a protestánsok. A katolikus klérus azonban, amely majdnem teljes egészében a császárhoz húz, békét kíván, s vele együtt a főnemesség egy része is, bár ez elég csekély számú, úgyhogy a többinek nem árthat.” A szécsényi országgyűlésen egyaránt szabadnak nyilvánította a katolikus, az evangélikus és a protestáns vallásgyakorlatot. Mint igazi hívő, mentes volt az előítéletektől, a hibát nem másokban kereste; a szabadságharc bukásáért elsősorban saját magát hibáztatta.

II. Rákóczi Ferenc válasza Des Alleurs francia követ kérdőívére

1. Mi a tábornokok véleménye?

– Biztosíthatom, hogy a tábornokok véleménye szerint az ország mostani helyzetében a hadműveletek

folytatása elkerülhetetlen, de többen is kétesnek tartják a háború kimenetelét és sikerét külföldi segítség híján. Ennek elmaradása esetén beérnék középszerű békével...

2. A magyarországi és erdélyi rendek készek-e a háború folytatására; milyen intézkedések történnek ennek biztosítására?

– A selmeci tárgyalások óta, amelyek végképp leleplezték a császáriak szándékait, a magyarországi köznemesi rendek – éppúgy, mint a katonák és a nép – hajlanak a háború folytatására, különösképpen a protestánsok. A katolikus klérus azonban, amely majdnem teljes egészében a császárhoz húz, békét kíván, s vele együtt a főnemesség egy része is, bár ez elég csekély számú, úgyhogy a többinek nem árthat. Ami az erdélyi köznemességet illeti, úgy látom, hogy az teljes egészében békét kíván.

3. Mit tud nyújtani az ország a fejedelemnek a háború folytatásához?

– Miután az ország nagyon legyengült, és a pénz rendkívül ritka, sohasem akartam adót kivetni, hogy ezzel a kedvezéssel is bevéssem a lelkekbe a szabadság eszméjét. Így a koronajövedelmeken túl, amelyek a bányákból, vámokból, fiskális javakból és a sóból származnak, az ország éppen csak annyi terhet bír el, amennyi hadviselő seregnek élelmezésre és takarmányozásra szükséges. A legfontosabb erődítések raktárai telve vannak gabonával, amelyet a kerületi komisszáriusok vásároltak az ország pénzén.

4. Őfensége mekkora felfegyverzett és fizetett lovas hadat tud kiállítani?

– Bevezettük a rézpenz használatát; ha ezzel számolunk, igen népes hadat tarthatunk, hiszen a bányák e célra szükségleten felül is termelnek rezet; azonban attól tartva, hogy a túl nagy pénzmennyiség egy idő múltán kiváltaná a rendek zúgolódását, és tönkretenné a kereskedelmet, olyan óvatosan jártunk el, amennyire csak lehetett. Fegyverben áll 32 ezrednyi fizetett lovas had a vármegyék csapatain kívül – melyeket az ország nemesei alkotják, akik kötelesek zsold nélkül szolgálni – és az erdélyi hadon kívül, amely 12 ezredből áll. A vármegyei hadakat nem számítva jelenleg minden katona kap zsoldot, de a fegyverzetük olyan gyatra, hogy nincs egyetlen ezred sem, amelynek megfelelő lenne a felszerelése.

5. Őfensége mekkora jól felfegyverzett és fizetett gyaloghadat tud tartani?

– A zsoldos gyalogság létszáma Magyarországon és Erdélyben együttesen 13 ezred, a helyőrségeken kívül. Ezen felül a vármegyék további csapatokat tartoznak küldeni és fizetni, ezek számát mintegy 15 ezer főben szabhatjuk meg, anélkül, hogy túlzottan megterhelnénk a megyéket; jelenleg ezen dolgozunk, de ezek az egységek elé rosszul vannak felfegyverezve.

6. Mekkora hadat és milyen eszközöket nyújt a fejedelemnek a háború folytatásához Erdély?

– Erdély összesen 16 ezer embert szolgáltat, gyalogos és lovas hadakban, és általában gondoskodik is az eltartásukról.

7. Hány 12 fontosnál nagyobb és hány kisebb ágyú van?

– Nehéz lenne az országban negyvennél több 12 fontos ágyút találni, de ennél kisebb annyi van, amennyi kell, sőt a szakképzett csapatok részarányát tekintve annál is több a várak ellátására és hadjárat céljaira,.

8. *Mennyi golyó van az ágyúkhhoz?*

– Minden várban elegendő mennyiségben találtak különböző méretű golyókat.

9. *Hány ezer font puskaport tud elvonni Ófensége a várakból anélkül, hogy túlságosan meggyengítené azokat?*

– Miután nagyon kevés puskaapor van a várakban, onnan nem lehet elvonni semennyit anélkül, hogy védelmi képességüket ne károsítanánk; sőt talán egy olyan várunk sincs, amely megfelelően el volna látva puskaporral.

10. *Hány mozsárágyú, bomba és gránát van?*

– Jelenleg mintegy 40 kis és nagy mozsárágyú van a várakban, de a kassai és besztercebányai öntödék annyit tudnak szolgáltatni, amennyi szükséges, miután van elegendő anyaguk mozsarak s bombák gyártásához; gránát az erősségekben nagy mennyiségben található.

11. *Mennyi szerszám van a sáncmunkákhoz?*

– Mivel bőségesen vannak országunkban vashámorok, szerszám is van elegendő.

12. *Vannak-e pontonok és van-e miből csinálni azokat?*

(A fejedelem erre a kérdésre nem válaszolt – a szerk.megj...)

13. *Folyik-e egy vagy több öntödében mozsárágyúk és ágyúk gyártása, vannak-e hámorok, ahol bombákat, golyókat és gránátokat készítenek?*

– Kassa elfoglalása előtt a besztercebányai öntödében folyt gyártás, ahol 9-10 mozsárágyút készítettünk, és amely mintegy 100 bombát termelt hetente. A golyókat és gránátokat eleddig a várakból vontuk el anélkül, hogy nehézségeket okoztunk volna nekik. Most a kassai öntöde helyreállításán dolgoznak, ahol nagy ágyúkat is önthetnek majd.

14. *Van-e Magyarországon vagy Erdélyben puskaormalom, gyártanak-e most puskaport, és ha igen, mennyit?*

– Magyarországon 10 puskaormalom van, annyi port gyártanak, amennyit a salétrom mennyisége enged; de miután kevés a hozzáértő, a salétromfűzők nincsenek a legjobb állapotban, elég csekély a kibocsátásuk. Minden eszközzel azon vagyunk, hogy a salétromfűzőket helyreállítsuk.

15. *Van-e elegendő puska Magyarországon a hadak felfegyverzésére.*

– Kevés az országban a puskaműves, a háború kezdete óta alig négyezer puskát, ha gyártottak nekünk.

16. *Van-e Magyarország valamelyik városában arzenál, ahol ágyú- és mozsárágyútalpat készítenek;*

működnek-e ezek, van-e az ütegek számára elegendő tartalék alkatrész s egyéb szükséges felszerelés, mint például szekerek az ágyúk szállítására, tüzérségi fegyverek?

– Arzenál majdnem minden várban található, de oly rosszul ellátott, hogy jószerivel alig akad hely, ahol ne látnának szükségét lövegtalpokban és ágyúalkatrészekben. A hadiüzemek dolgoznak, amennyire a munkáslétszám engedi, de kevés a munkás, és mindeddig kevés volt a pénz is tüzérségi fegyverek előállítására; azért is kellett késleltetnünk a várak ostromát. De a következő hadjáratra máris nagy előkészületek folynak a bányavárosokban, elsősorban Lőcsén és Kassán. Reméljük, hogy Bonnac úr időben szállítja a kért 300 lovat lószerszámostul, mert a hazai lovak túl gyengék ágyúvontatásra.

17. Mire számít a fejedelem a következő hadjáratban?

– Ha az ellenség átkel a Dunán, Károlyi tábornok elterelő hadműveletei alatt nekifogunk Trencsén ostromának. A lovasság eközben Morvaországban fog portyázni; azután Lipótvárat megkerülve – ahol a helyőrség létszáma nem haladja meg a 200 főt – megtámadjuk Pozsonyt, amelyet helyőrség és élelem nélkül hagytak. Ha pedig az ellenség a Felvidéken működne, igyekszünk tartani pozícióinkat, és állandó kifárasztással felőrölni haderejét. Károlyi tábornokot ez esetben Ausztriába és Horvátországba küldjük portyára.

18. Van-e Őfenségének gyalogsága a várak megostromlására?

– Minthogy az ellenség kezén lévő várak helyőrsége igen gyenge, s így kitörésektől nem kell tartanunk, egész gyalogságunkat bevethetjük a várak ostromára, mivel katonáink olyannyira hozzáedződtek a fátalmakhoz, hogy ha egyszer megkezdődött a sáncharc, az ostrom befejeztéig bírják váltás nélkül, amint azt az eddigi ostromoknál is tapasztalhattuk.

19. Feltéve, hogy a segélyösszeget felemelik, Őfensége talál-e csapatokat, és honnan szerzi azokat?

– A segély felemelése esetén Lengyelországból hozathatunk gyalogosokat Szanilszó király segítségével, aki szívesen ápolja a velem való barátságot; de még ha erre nem volna is mód, nagy előnyhöz juthatnánk azáltal is, ha a meglevő gyaloghadak egy részét Moldvából és Havasalföldről hozatott lovakra ültethetnénk, és Sziléziából hozatott posztóból felruházhatnánk. Kézpénzért puskaport is kaphatnánk a havasalföldi vajdától.

20. Reméli-e Őfensége, hogy rövidesen Erdély ura lehet?

– Valójában majdnem az egész erdélyi síkfold hozzám tartozik, a németek csupán Brassó, Szeben, avagy Hermannstadt és Medgyes városát bírják Déva, Fogaras és Szamosújvár várakkal egyetemben, de módot találunk rá, hogy ezekből is kiűzzük őket, mihelyt e nemzet hadait kissé rendbe szedtük, amin Forgács tábornok munkálkodik nagy szorgalommal. E hadjárat során, remélem, elfoglalhatom Medgyest és Brassót; Déva vára máris kétségbeejtő helyzetben van a blokádnak miatt. Annál bajosabb lesz Szeben városát bevennünk; jövő télen igyekszünk majd szorosán körülzárni és bombázni. Igaz viszont, hogy ha több pénzzel bírnánk, talán módot találhatnánk rá, hogy belülről szítsunk lázadást Rabutin tábornok ellen, aki ott gyűlöltté tette magát.

21. Őfensége mit szándékozik tenni annak érdekében, hogy Nagyvárad, Szeged és Arad ne maradjon tovább az ellenség kezén?

– Az elfogott levelek és foglyok egyöntetűen tanúsítják, hogy Nagyvárad máris szükségét lát, s legfeljebb két hónapra elegendő a kenyere, úgyhogy ennyi idő múlva számolni lehet a megadásával. Ami Aradot és Szegedet illeti: az utóbbi elfoglalása nagy jelentőségű lenne az átkelés miatt (Törökországba – a szerk. megj.), egyebekben azonban a parancsnok egyértelműen semleges magatartása miatt nem sokat árt

nekem. A várost elpusztította a tűzvész, helyőrsége csekély, úgyhogy elegendő puskaporral egy kisebb csapat is könnyen el tudná foglalni, miképp Aradot is – ha nem kellene tekintettel lennünk arra a körülményre, hogy e várak nagyon közel esnek a törökökhöz, s nem kellene tartanunk attól, hogy visszafoglalásuk esetén, a Porta magának követeli őket.

22. *A fenséges fejedelem reméli-e a fent mondott várak elfoglalását, és ha igen, mi módon? (Az előző pont alatt megválaszolva – a szerk. megj.)*

23. *Ófensége hajlandó-e követeket küldeni a Portára?*

– Elhatároztam, hogy követeket küldök a Portára a magyarországi és erdélyi rendek megnyugtatása céljából, akik alaptalanul azt gyanítják, hogy a törökök rosszban sántikálnak. Engedélyt kérek a szultántól toborzásra, amelynek megadása esetén arnótokat (albánokat – a szerk. megj.) fogadunk fel; náluk jobb gyalogságot kívánni sem lehet.

Ilyen erővel rendelkezünk tehát Magyarországon, s ezek, mi tagadás, nagyon is elegendőek volnának, hogy amit csak kívánunk, elérjük velük; ám az elnéző bánásmód, amelyet több szigorral kellene vegyítenünk, a törvénytisztelet, valamint e nemzet álhatatlansággal párosult, heves vérmérséklete, az időhiány – hiszen a háború első pillanatától fogva szakadatlanul harcolni kényszerültünk –, végül pedig a tapasztalatlanság mindeddig meggátolta, hogy a szükséges iramban regulázzuk meg hadainkat. Azonban tekintettel arra, hogy e nemzet végképp eltunyult az Ausztriai Ház jogára alatt, s a nemes vitézség, amely egykoron a magyar szívekben lakozott, határtalan tudatlansággá züllött, amit nem lehet eléggé fájlalni; idő kell a rendteremtéshez ott, ahol soha nem volt rend. Ezen munkálkodunk lankadatlan, ám még tulajdon főtisztjeink közt sem igen akad, aki tudná, mi a fegyelem; s mivel a magyarok féltékenyen tekintenek az idegenből jött parancsnokokra, bajainkat csupán az idő orvosolhatja.

(Des Alleurs márki, altábornagy, francia követ 1705. március 11-én érkezett Egerbe, ahol azonnal tisztelgett II. Rákóczi Ferenc előtt, és átadta neki 23 pontos kérdőívét. A fejedelem visszavonult, és a francia követ legnagyobb döbbenetére két óra múlva kész volt a válasszal. Még a kor jelentősnek tartott uralkodótól sem volt elvárható hasonló teljesítmény, ma pedig teljesen elképzelhetetlen, hogy egy miniszterelnök ilyen pontosan és tényszerűen ismerje és ismertesse saját országa helyzetét. – a szerk. megj.)

Az ónodi országgyűlésről

„Eb ura fakó, mai napságtul fogvást Joseph nem királyunk, abrenuntialván mindenekben ellene, inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbagyságot viseljünk, mely fölkiáltásunkat confirmáljuk confoederatióra letett hitünkkel, az ország pedig mondassék interregnumnak mind addig, meglen más országgyűlés alatt királyt nem választunk” – indítványozta Bercsényi Miklós főgenerális 1707. június 13-án.

A rendek közfelkiáltással elfogadták a Habsburg-ház trónfosztását.

Louis de Rouvroy de Saint-Simon: Rákóczi Franciaországban

– részletek a szerző *A Napkirály udvarában* című emlékirataiból –

Rákóczi Ferenc Lipót fejedelem már születésekor bővében volt mindannak, ami a bécsi udvar gyanakvását felkelthette. Kapcsolatai és előjogai alapján egyaránt bűnösnek minősült. 1701 áprilisában letartóztatták és – azzal a váddal, hogy Magyarországon lázadást szít – Bécsújhelyre vitték. Bécsújhelyen mindenét pénzzé tette, amije volt, és ötszáz dukáttal megnyerte Lehmannt, Castelli ezredének kapitányát, aki dragonyos-egyenruhát csempészett be neki. 1701. november 7-én Rákóczi barátságot színelte őrei, tisztek és közkatonák felé egyaránt, megvendégelte és leitatta őket, azután kiszökött az egyik külvárosba. Ott három felnyergelt ló várta, és sikeresen eljutott Győrbe, majd Lengyelországba, ahol is Bercsényi grófhhoz, a magyar felkelők vezetőjéhez igyekezett. Mihelyst felfedezték a szökését, eget-földet megmozgattak elfogatására. Bécsben falragaszokon hirdették a fejére kitűzött vérdíjat. Feleségét, aki ott tartózkodott, kolostorba zárták. A kapitányt, aki segítségére volt, mindazokkal együtt kivégezték, akiről gyanították, hogy közrejátszottak a szökésében. 1703 áprilisában Bécsben fővesztésre ítélték. 1705-ben feleségének engedélyezték, hogy Csehországban leljen menedéket. Itt tartóztatták le újfent 1707-ben. Nemsokára azonban módját ejtette, hogy Szászországba meneküljön, ahonnan Danzigba költözött. Rákóczi két fiát a győri püspök udvarmesterének őrizetére bízta.

1704-ben Rákóczit erdélyi fejedelemmé kiáltották ki. 1707-ben ismét megerősítették e tisztében. Emlékiratai különböző részeiben olvashatunk több hadi vállalkozásáról, megtudhatjuk, mily félelmet keltett a császáriakban, midőn Bécs környékét több ízben felprédálta, s az égő falvak lángjait már a császári palota ablakaiból is látni lehetett. A balsikerű höchstädti csata megállította előretörését. Harcosai szétszéledtek, legtöbb vezére egymás után kiegyezett Béccsel. Ő azonban, aki nem remélhetett e lépéstől sem becsületet, sem biztonságot, Lengyelországba távozott, majd idejött Franciaországba, mely küzdelme során pénzbeli segélyben részesítette, sőt, követet is küldött hozzá. ...

Rákóczi tehát Madame de Dangeau sógorának volt a veje. Madame de Dangeau ízig-vérig német volt, s igen ragaszkodott a rokonságához. Rákóczi is gondosan ápolta a családi kapcsolatot, noha az nem volt vérszerinti, de Madame de Dangeau is úgy tekintette, mintha az lenne. Madame de Dangeau egyébként Madame de Maintenon kegyeltjeként igen jó viszonyban állt a királlyal, részt vett minden mulatságon és zártkörű fogadáson. Dangeau márki, noha egész életét a legelőkelőbbek közt és a leghívebb udvaroncok társaságában élte le, megrészegült ettől a kitüntetéstől. Tetszelgett mindenben, amit csak elért. Lubickolt felesége közeli rokonainak fényében. Rákóczi ügyét mindketten magukévé tették, s a fejedelem, aki nem kismert itt senkit, jó érzéssel rájuk bízta magát. Rákóczi cseppet sem volt önhitt, s nem dicsekedett sem személyével, sem tetteivel. Ekképp mindenkit megnyert, mindenki fesztelenül érezte magát a társaságában, amely kellemes volt mindenkinek. Viselkedését jó néven is vették tőle ebben az országban, ahol mindenki oly rátarti. Rákóczit tehát nagy tisztelettel és megbecsüléssel övezték.

Dangeau, aki nagy házat vitt, és a legelőkelőbb, legérdekesebb személyeket látta vendégül asztalánál, lassanként Rákóczit is bevezette a jó társaságba. Rákóczi csakhamar jelen volt már minden estélyen, s az udvar legkiválóbbjai fogadták körükbe, nem kellett az udvaroncok tömegébe vegyülnie. Madame de Dangeau teljességgel megnyerte neki Madame de Maitenon kegyeit, s az ő révén Maine herceget. A vadászat, e divatos kedvtelés, gondos előkészítés után közelebbi kapcsolatba hozta Rákóczit Toulouse gróffal, aki hamarosan bizalmas barátja lett. A két fivértől tanácsokat kapott, hogyan viselkedjék a király előtt, őket kérte közvetítőnek személyes ügyeihez, és elnyerhette azt a személyes barátságot, amely független a rangtól. Hála pártfogásuknak, Rákóczi részt vehetett minden vadászaton, minden estélyen, minden marlyi utazáson; de ő is engedélyt kért rá, mint a többi udvaronc. Úgy szólván sohasem hagyta el az udvart, szorgosan, bár kényszer nélkül látogatta a királyt, a többiek számára megszabott órában, és jóval ritkábban, ha nem a király kívánt vele beszélni, hanem ő kért kihallgatást, mégpedig négyszemközt, az uralkodói dolgozószobában. De ezekről az audienciákról Rákóczi nem árult el semmit.

Rákóczi igen magas volt, de nem túlságosan, tagbaszakadt, de nem kövér, igen arányos és deli termetű, nemes arcvonású, megjelenése tekintélyt és erőt sugárzott, de semmi nyersesség nem volt benne.

Tekintete kellemesnek volt mondható, bár arcvonásai hordoztak valami tatárosat. Lehiggadt, szerény, mértéktartó embernek tűnt, aki kevésbé törekedett a szellemességre, de minden igyekezete a jóra és a józanságra irányult. Fesztelenül érintkezett az emberekkel, ám ugyanakkor – ami ritkán társul az előbbi tulajdonságokkal – rendkívül méltóságteljesen, anélkül azonban, hogy magatartásán bármi gőg is érződött volna. Keveset beszélt, de azért nem maradt kívül a társalgáson, és pontosan adta vissza mindazt, mit látott, önmagáról azonban sohasem mondott semmit. Igen derék, egyenes, igaz és rendkívül bátor ember volt, mélységesen istenfélő, jámborságával nem kérkedett, de nem is palástolta. Titokban sokat adott a szegényeknek, sok időt töltött imádkozással. Nagy háza népét szigorúan, de szeretettel fogta, nem csak az erkölcsöket, de a kiadásokat és a pontos kifizetéseket is szem előtt tartotta.

Igen jóságos, szeretetre méltó, közvetlen ember volt. Aki közelről megismerte, elcsodálkozott azon, hogyan lehetett egykor egy nagy párt vezére, s kelthetett világszerte hatalmas feltűnést.

Egy lap Petőfi Sándor naplójából

Pest, április 21. 1848.

Nagypéntek napja!...

Röpülj át 113 esztendőt, emlékezetem, röpülj le a Balkán havasokon túl déli Törökországba a Propontis partjára, vidd magaddal a könnyet, mely sötét szárnyadra esett szememből, s hullasd azon férfi kezére, ki akkor és ott szünt meg élni. Ez nagy férfi volt és az ő keze szent; megszentelte a szabadság kardja, melyet évekig villogtatott. Mennyit küzdött, mennyit küzdött! de sikertelenül, mert várhatni-e ott sikert, hol a barát áruló s a haza részvétlen? Kiesett kezéből a kard, s a hősből földönfutó lett, és mig otthon csalárd barátja a hazaárulás dúsgazdag díjából lakomázott, addig ő a számüzöttségben ette a kegyelemkenyeret. Ma száztizenhárom esztendeje, hogy meghalt, s vajon van-e széles e hazában, széles-e világon kívülem ember, kinek eszébe jut, hogy a mai nap e hős halála napja?

Oh Rákóczi!...

Mikes Kelemen törökországi levelei

111. levél

Rodostó, 25. martii 1735.

Édes néném, ha nyughatatlan elmével írtam az előbbeni levelet, ezt szomorúsággal írom, mert urunkot éppen nem jó állapotban látom. Ki is nyilatkoztatta már magát a betegsége. Tegnapelőtt a szokás szerint nyolc órakor estve le akarván vetkeződni, a hideg borzogatta: én jelen lévén, kérdé tőlem, ha nem fázom-é? Felelém, hogy az idő elég meleg, és nem fázom. Erre felelé, hogy igen fázik. Ezen mindjárt megijedék, de meg azután gondolám, hogy tavasz felé valami változás esik az egészségben. Az

urunk levetkezik és lefekszik, én is a szállásomra megyek. Egy kevés idő múlva hozzám jőnek, és mondják, hogy hánt volna. Én arra mondom, hogy talám valami olyat evett, amit a gyomor nem szenvedhetett. Másnap hat órakor, amikor fel szokott öltözni, a házban megyek, de micsoda ijedségben nem esém, mihamar meglátám az ábrázatját, aki is természete szerint mindenkor piros lévén, úgy elsárgult, valamint ha sáfránnyal megkenték volna. Már két naptól fogvást nagy gyengeséget érez, szüntelen való hideglelés van rajta, és mintha az egész vére sárrá változott volna, úgy elsárgult az egész teste. Ma innep lévén, felöltözött, és a nagymisét meghallgatta, de nem kell csudálni, ha igen keveset ehetett. Legkisebb fájdalmat nem érez, de nagy bágyadtságot. Édes néném, kérjük az Istent, hogy tartsa meg ezt a nagy embert, akit az ellenségi is nagyoknak tartanak.

112. levél

Rodostó, 8. április 1735.

Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvására téve bennünket, és kivéve ma közülünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratni. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemeivel, aki ma megholt értünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották nékie: ma velem lesz a paradicsomban. Hullassuk bővséggel könyveinket, mert a keserűségnek ködje valóságban reánk szállott. De ne azt a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az Isten annyi szenvedés után a mennyei lakodalomban vitte, ahol a gyönyörűségnek és örömnök poharából itatja, hanem mi magunkot sirassuk, kik nagy árvásra jutottunk. Ki sem lehet mondani, micsoda nagy sirás és keserűség vagyunk itt miközöttünk még csak a legalábbvalón is. Ítéld el, ha lehet, micsoda állapotban írom ezt a levelet, de mivel tudom, hogy örömet kívánnád tudni, mint esett szegénynek halála, mind téntával, mind könyhullatásimmal leírom, ha szinte azáltal megszorítom is keserűségemet.

Úgy tetszik, hogy az utolsó levelemet az elmúlt holnapnak 25-ik napján írtam vala. Azután szegény mind nagy bágyadtságokat érzett, igen keveset, de másként mindent a szokás szerint vitt végben, abban a gyengeségiben is az esztergájában dolgozott első ápriliséig. Aznap pedig a hideg erősen jött reá, és annál inkább meggyengítette. Másnap jobbacskán volt. Virágvasárnap a gyengeség miatt nem mehetett a templomban, hanem a közel haló házból hallgatta a misét. A mise után, amely pap odavitte neki a szentelt ágat, térden állva vette el kezéből. Mondván, hogy talám több ágat nem fog venni. Hetfűn jobbacskán volt, kedden hasonlóképpen, még a dohánt is megkívánta, és dohányzott. De azt csudálta mindenikünk benne, hogy ő semmit halála órájáig a háznál való rendben el nem mulatott, se meg nem engedte, hogy őérette valamit elmulassanak. Mindennap szokott órában felöltözött, ebédelt, és lefeküött, noha alig volt el, de még is úgy megtartotta a rendet, mint egészséges korában. Szeredán délután nagyobb gyengeségben esett, és csak mindenkor alutt. Egynehányszor kérdeztem, hogy mint vagyunk, csak azt felelte: én jól vagyok, semmi fájdalmat nem érzek. Csötörtökön igen közel lévén utolsó végéhez, elnehezédék, és az urat magához vette nagy buzgósággal. Estve a lefekvésnek ideje lévén, kétfelől a karját tartották, de maga ment a hálójában. A szovát igen nehéz volt már megérteni. Tizenkét óra felé étszaka mindnyájan mellette voltunk. A pap kérdezte tőle, ha akarja-e felvenni az utolsó kenetet. Intett szegény, hogy akarja. Annak vége lévén, a pap szép intéseket és vigasztalásokat mondván néki, nem felelhetett reája, noha vettük észre, hogy eszin van. Azt is láttuk, hogy az intéskor a szeméből könnyhullatások folytanak. Végtire szegény, ma három óra után reggel, az Istennek adván lelkét, elaluvék, mivel úgy holt meg, mint egy gyermek. Szüntelen reá néztünk, de mégiscsak azon vettük észre általmenetelit, amidőn a szemei felnyíltak. Ő szegény árvására hagyta bennünket ezen az idegen földön. Itt irtóztató sirás, rivás vagyunk közöttünk. Az Isten vigasztaljon meg minket.

Ady Endre: Krónikás ének 1918-ból

Iszonyú dolgok mostan történülnek,
Népek népekkel egymás ellen gyűlnek,
Bűnösök és jók egyként keserülnek
S ember hitei kivált meggyöngülnek.

Ember hajléki már rég nem épülnek,
Szívek, tűzhelyek, agyak de sérülnek,
Kik olvasandják ezt, majd elképülnek,
Ha ő szivükben hív érzések fülnek.

Jaj, hogy szép álmok így elszörnyülnek,
Jaj, hogy mindenek igába görnyülnek,
Jaj, hogy itt most már nem is lelkesülnek
S mégis idegen pokol lángján sülnek.

Itt most vér-folyók partból kitérülnek,
Itt most már minden leendők gyérülnek,
Itt régi átkok mélyesre mélyülnek:
Jaj, mik készülnek, jaj, mik is készülnek?

Hegedűs fickók többet hegedülnek,
Olcsó céciókon ezerek vegyülnek,
Rút zsvány-arcok ékesre derülnek
S ijjedt szelidek szökve menekülnek.

Lámpás, szép fejek sután megszedülnek,
Emberségesek igen megrémülnek,
Ifjak kik voltak, hoppra megvénülnek
S a Föld lakói dög-halmokba dülnek.

Bús kedvű anyák keservesen szülnek,
Labdázó fiúk halálba merülnek,
Ős, szép kemencék sorjukba elhülnek
S kedvelt szűzeink uccára kerülnek.

S szegény emberek még sem csömörülnek,
Buták, fáradtak és néha örülnek,
Szegény emberek mindent kitörülnek
Emlékeikből, mert csak ölnek, ölnek.

Szegény emberek ölnek és csak ölnek
S láz-álmaikban boldogan békülnek.
S reggelre kelvén megint megdühülnek,
Kárhoznak, halnak, vadakká törpülnek.

Halál-mezőkön bitófák épülnek,
Nagy tetejükre kövér varjak ülnek,
Unják a hullát, el- s vissza-röpülnek,
De az emberek meg nem csömörülnek.

Ady Endre: Két kuruc beszélget

I.

„Nagy tüzet csináltunk,
Ugye, Józsa testvér,
Hogyha most szalonnád volna,
Bizony hogy süthetnél.”

»Komám, eltévedtünk.
Nagy ez a sötétség,
Fölgyujtottuk a világot
S nem látunk egy lépést.«

„Ordasokkal élünk
Nádban, gazban, sárban,
Mi a célunk, mi a célunk
E nagy bujdosásban?”

»Hadd el, komám, hadd el,
Hadd el, komám, mindegy.
A Mennybéli régen-régen
Erre küldött minket.

Majd eligazítja,
Hogyha jónak látja.
Addig pedig kóborogjunk
Tovább a világba.«

II.

„Tegnap ott, máma itt győzelem-tort ülnek.”
»Nem leszünk ott, pajtás, mikor megbékülnek.«

„Hallom, pajtás, holnap nagy csatába visznek.”
»Minket, még ha győzünk, úgymint kisemmiznek.«

„Ez a gyászos világ viseli a láncot.”
»Ejh, ahol nincsen tűz, ropják ott a táncot.

Csak vén kurucoknak keserű az élet,
Otthon cifrálnak gyöngyö féhéknépek.

Itt is elárulnak, ott is elárulnak,
Nem való ez nekünk, csupán csak nagy úrnak.«

„No, meg zsebrákoknak, úgy-e, koldus társam?”
»Bár az otthonomat soha már ne lássam.

Nincsen is már otthon, nincsen is már semmi,
Jó lesz, pajtás, holnap a csatába menni.«

„Pedig be sok kedvvel jöttünk a halálba.”
»Verje meg az Isten, aki kitalálta.«

III.

„Deres füvet eszik
Jó lovunk s lelkünk, Cseke pajtás.”

»Mindegy már, cimbora,
Majtény innen csak egy jó hajtás.«

„S ha Majtényban leszünk,
Mondd csak, pajtás, végre mit értünk?”
»A szent szűz Mária,
Pátronánk: imádkozik értünk.«

„Hátha majd a sikon
Urak titkai fölborítnak?”
»Legalább, legalább
Híre lesz a majtényi síknak.«

„Ilyen kevés magyar
És ilyen sok-sok régi ellen.”
»Hát maradjunk, cimborám,
Hitben, hűségben, szeretetben.

Ha senki sem marad
Becsületesnek, hűnek, jónak,
Vigyázz, mert akkor is
Nagy barátaid fognak, óvnak.«

Csokonai Vitéz Mihály: Estve jött a parancsolat...

Estve jött a parancsolat
Violaszín pecsét alatt.
Egy szép tavaszi éjtszakán
Zörgött a kincsem ablakán.

Akkor vált el éppen tőlem,
Vígan álmodott felőlem.
Kedvére nyugodt ágyában,
Engem ölelvén álmában,

Mikor bús trombitaszóra
Úlni kellett mindjárt lóra.
Elindulván a törökre,
Óh, talán elvált örökre.

Sírva mentem kvártélyáig,
Hozzá város kapujáig.
Indúlt nyelvem bús nótára,
Árva gerlice módjára.

Süvegét könnyel öntöztem,
Gyáspántlikám rákötöztem.
Tíz rózsát hinték lovára,
Meg annyi csókot magára.

A szívem is sírt belőlem,
Mikor búcsút veve tőlem.

„Isten hozzád!” - többet nem szólt,
Nyakamba borúlt s megcsókolt.

Elment tőlem a táborba,
A több vitézekkel sorba.
Elment tőlem, óh istenem,
Míg kell magamba sínlenem.

Fekete föld, gyászos parlag,
Az én kincsem azon ballag,
Süveg vagyon a fejében,
Búsan süt a nap szemében.

Menj, győzd meg ellenségedet,
Ismét meglátod kincsedet.
Térj meg árva galambodhoz,
Téged sóhajtó rabodhoz.

Ady Endre: Kurucok így beszélnek

Nekem, pajtás, úgyis mindegy,
Farkas esz meg, ördög esz meg,
De megesznek bennünket.

Medve esz meg, az is mindegy,
Az a szomorú és régi:
Véletlen, ki esz minket.

S az a szomorú és mindegy,
Hogy jó időben bennünket
Sorsunkra mi se intett.

Nekem, pajtás, úgyis mindegy,
Bánja fene, hogy ki fal föl
Buta, bús mindegy-minket.

1915 április

Krúdy Gyula: A barátok

Egy őszi estén két szürkeszakállú, fegyvertől zörgő, hosszúlábú és karú lovag érkezett a városba, és a lovukat a fogadóba kötötték be, amely a három jámbor muskétásról volt elnevezve. A kis felvidéki város,

ahol ez a történet megesett, abban az időben sűrűn látott kapuja küszöbén öreg katonákat átlépni, hogy a másik kapun át újra elhagyják a várost, mert éppen valami hosszadalmas háborút intéztek el valahol Európában. A harcosok új foglalkozást keresve elszéledtek a szélrózsa minden irányában, és reménykedve keltek át az országhatárokon, hátha éppen valami derék csetepaté kellős közepébe érkeznek. A bivalybőrkabátos puskások, a strucctollas fővegű dárdások és a lovasok, akik rézgombokkal kivert mellvédet és széles pallost viseltek, mindenütt megfordultak, ahol abban lehetett reménykedni, hogy valami zavart találnak, amelyet az ő közbenjárásukkal lehet elintézni. De jöttek a féllábúak és félkezüek is lerongyolt ruháikban, majd a földön csúszkálók és a bélpoklosok, amint ez már a háború után szokás. A kapuőröknek ugyancsak nyitva kellett tartani a szemüket, hogy e mindenféle siserahad a városba ne toladjon, mert ezen embereknek az volt a szokásuk, hogy éj beálltával égő csóvát vetettek a polgárházakra. A lovasok, akik a Jámbor muskétásoknál megszálltak, részint hosszú, szürke szakálluknál, részint komoly és ünnepélyes ábrázatuknál fogva – miközben hosszú lábszáruk egyenletesen ütögette a lovak oldalát – semmilyen gyanúba nem keveredtek, amidőn a kapun áthaladtak. Az egyik lovas pláne hetyke, parancsoló hangon rákiáltott a kapunál álldogáló medvebőrös drabantra.

– Hej, bundás, miféle város ez?

– Szent-Pál-Monostor – felelt a legény.

A hosszú lovas félrebillent a nyeregben, és kinyújtván félrófnyi karját, vastag kesztyűs tenyerével elismerőleg csapott a drabant süvegére.

– Tiszteltetem a bírót – mondta és beügettek a kőkockás utcán, amelyet hegyestetejű és erkélyes házak szegélyeztek. A patkócsattogásra itt is, ott is megbillent egy ólomkarikás ablak, és unatkozó asszony nép pillantott a harcosok után. A takácsműhelyben egy percre megszűnt a szövőgépek kattogása, és a kovács a sarkon letette a pörölyét, amikor a lovagok ott elügettek.

– Szép szál vitézek – mondta a kovácsmester.

– Ezek aztán már eleget verekedhettek életükben – jegyezte meg a takács, mielőtt lábát a szövőszék hajtókájára helyezte volna.

Az unatkozó asszonyok a leskelődő ablakoknál semmit sem szóltak, csak gondoltak valamit, amit ilyenkor az asszonyok szoktak.

A Jámbor muskétásoknál bort kértek a lovagok, és elhelyezkedtek a vastagdeszkájú diófaasztalnál, amelynek lapja mindenféle ákombákomokkal volt teleróva. Unatkozó ittas emberek, kóbor diákok, vándorló katonák vagdaltak bicskájukkal az asztal lapjába mindenféle ákombákomokat, ami eszükbe jutott. Itt-ott egy félig kivésett női név. Amott egy halálfej. Majd egy szakállas katonafej. Persze a betűk voltak többes számmal, a nevek kezdőbetűi. Volt ott még görög betű is. A két lovas elgondolkozva nézegette az asztal lapját, melyet bizvást lehetett a fogadó vendégkönyvének tekinteni.

A bolthajtásos falon a feketerigó csak néha szólalt meg – mintegy álmában – a kalitkában, és a fogadós, egy tagbaszakadt, bőrnadrágos, lecsüngő bajuszú férfiú, ingujjra vetkezve valami bogrács körül motoszkált a rőzselángnál. Jó magasan a falon kormos fadarabbal girbegurba betűket vetett valaki. Az egyik lovas nagyot hörpintett a cinkorsóból, és úgy betűzte le a felírást:

– Hic fuit Martinus... Az ördög bánja.

A másik lovas ezalatt az asztalra meresztette a szemét, és bütykös ujjával egy különös jelnél kaparászott.

– Nini – mondta csendesen. – A polyák itt járt.

Az öregebbik lovas lekapta a szemét a falról.

– Hol járt a kutya? – kiáltott fel ingerülten.

– Itt ni – mondta a másik csendesen.

Az asztal lapján egy hegyesfülű, kunkorgó farkú, háromlábú kutya volt késsel bemetszve, és ezt a kutyát

nézték most mind a ketten a legnagyobb érdeklődéssel. Nem látszott régi vésésnek a kutya, de a legújabbnak se. (A legújabb egy női név volt: Beatrix. Apáca volt-e vagy markotányoslány Beatrix? Ki tudná azt?)

– Ez a lengyel kezétől ered – mondta az idősebbik lovag, miután jobbról is, balról is megnézte a primitív metszést. – Hej, fogadós! Gazda! Bormérő! Kvártélyos! Gyere ide!

A széles vállú férfiú, akinek arcán és fején sűrű nyomai látszottak a kocsmai harcoknak, vállat vont, amikor a kutyát megmutatták neki.

– Megfordul itt mindenféle ember... Lehet, hogy a lengyel is itt járt, akit kerestek.

– De keressük ám – hörgött az öregebb lovag. – Krakkóban hamis kockával elnyerte az utolsó aranyunkat. A pajtásom még az ezüst olvasóját is elvesztette, amit egy szent fejedelemasszonytól kapott... Csak megtaláljuk azt a sánta kutyát! Kétfelé hasítjuk a koponyáját.

– Sánta volt? – mormogta a fogadós. – Ejnye, csak nem Zecskónak hívják?

– Az a' – kiáltott a két lovag. – Zecsco a neve a kutyának. A fél füle hibázik, és a bajusza a mellére csüng.

– Szerencsében jártok, barátocskáim – felelt a fogadós. – A ti Zecskótok harmadik hónapja ül itt a városi áristombban. Egy kelyhet akart emlékül elvinni éjszaka Szent Veronika templomából. De megfogtuk. Azóta odabent ül a bástyában. Mielőtt kieresztik, a hóhér leüti a jobb karját.

– A kutya! – sziszegett az idősebb lovag.

– Kehely kellett neki – dörögött a másik.

A fogadós a dolga után látott, a lovagok pedig szótlanul ültek a díófaasztal mellett, és még mindig a háromlábú kutyát nézték.

Odakünn bealkonyodott, és a fogadó előtt a kerekeskút csörömpölni kezdett. Vízmerítő leányok jöttek zörgő kannákkal, és az egyik közülük valami dalra gyújtott, amit visszhangzott a kerek kis piac. A lovagok, messzire elnyújtván sarkantyús lábaikat, a dalt figyelték, és a cinkorsóval kopogtak hozzá. A nótába később beleszólt az esteli harangszó – egy nagyon öreg harang morgott, bűgött a hegyes háztetők felett, amire a kerekeskút környékéről hazatakarodtak a népek, és egy girbegurba utcából ünnepélyes, lassú lépésekkel ballagott ki az éjjeliőr; földig érő kámzsás köntöse és négyszögletes kalapja hosszú árnyékot vetett a házak falára, a kezében pedig az égő mécseset lóbálta.

A házak elsötétedtek a leszálló estében, és nehéz tolorudak zörgését lehetett hallani a kapuk és ajtók mögött. Valahol, nagyon messzire egy citera pengett egy bezárt ablak mögött, de az is csakhamar elhallgatott. Egy elkésett polgár siető lépései kopogtak végig az utcán, és a hold nagy vörös tányérja, mint egy vérbeborult nagy szem bújt ki a város felett, egy erdős hegyhát mögött.

A lovagok ekkor már az istállóban heverték lovaik mellett, és a szalma zörgött alattuk, amint megfordultak.

– Hát levágják a karját – mormogta az egyik.

– Le – felelt a másik. – A templomrablókkal így szoktak elbánni a városokban.

– Kár – mondta hosszas habozás után az előbbi. – Kár a lengyelért. Jó vitéz volt. Egy rongyos kehelyért így megjárta. Habár nagy gazember volt.

– Mindig hamis kockával játszott.

– A zsákmányt, ha lehetett, eltitkolta mindig húsz év alatt, mióta együtt járunk.

– Megérdemelné, hogy felakasszák a kutyát – mondta most az öregebb, és csendesen felkelt a szalmáról.

A másik nyomon követte. Az utcára mentek. A bástyatorony a piac másik oldalán emelkedett, és azt körülsétálták.

– Zecsko! – kiáltotta félhangon az egyik lovag.

A toronyból nyomban válasz érkezett.

– Szent József küldött benneteket – felelt a toronyból a lengyel. Hamar csináljatok egy kis tüzet, aztán a zavarban majd csak kiszabadítottok innen.

A tiszteletre méltó külsejű lovak zümmögtek egy darabig, aztán szépen elindultak jobbra és balra. Tíz perc sem telt bele, már négy helyen is lobogott a város, és a harang, az öreg, rémesen kongott a toronyban.

Az éjszakai tűz felriasztotta az alvó polgárokat, és rémes sikoltozások hallatszottak az égő házakból. Fejvesztett, kétségbeesett emberek, nők futkostak az utcákon, és a lovak kényelmesen feltörték ezalatt a bástyatorony vasajtáját.

A lengyel az ötfontos golyóval a lábán fűgén sietett le a toronyból, és gyönyörködve nézett szét az égő városban.

– Ezt aztán jól csináltátok – mondta a lovaknak.

Azok komoran bólintottak.

– Csak egyszer odakünn legyünk, majd számolunk veled, te kutya! – mormogták fenyegetőleg. – Most már aztán vége a barátságnak. A barátság többé nem kötelez semmire.

És miután a kapuőröket leütötték, kivitték a lengyelt a városból, és a mezőn derékon szúrták a kockajáték miatt.

1909

Ady Endre: A tábortűz mellett

„Sok a fenyő-rud, magas a máglya.”
»Ne félj, cimborám, csak az Isten látja.

Hol járnak óta császár vitézi?:
Az mi lángunkat csak az Isten nézi.«

„Régibb üdőkben vitézkedésnek
Más becsülete volt és a vitéznek.”

»Most áruk csupán van zsoldosoknak,
Az bús harcason kik csak somolyognak.

Romló országban virtus rongy jószág:
Tegnap vitézek, ma vagyunk csak kőszák.«

„Rakjam hát lángra bús, redves kedvünk?”
»Ne bánts, azért csak tovább vitézkedjünk.

Szétszórt máglyáink míg ki nem hunynak,
Álmodjunk harcot szegényi magunknak.

Sötét a világ, kell tűz, ha lobnyi,
Kell a gyújtáshoz mindég ujból fogni.«

„Jó éjszakát, ni, virrad a lápon.”
»Jó reggelt mégis, hajh, bajtárs barátom.«

1914. május

Ady Endre: Mag hó alatt

Gyötrött és tépett magamat
Régi hiteiben fűrésztve
Vérből, jajból és lángból
Szedegetem össze
S elteszem mint életes holtat.

Kell még Tegnapról hív tanu
S kell talán az én hadi-sarcom,
Hogy drága mementóként
Főlemeljem arcom
Egy új emberű új világra.

Vád nélkül szétekintgetek
Majd vertségek és diadalmak
Földjén, hogy a kaoszból
Harsos igét halljak,
Vagy harsos igét én hallassak.

Hős emberségem, várakozz,
Szép álmokat aludj, lefénylett
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az élet
S föltámadások örök Rendje.

Most tél van s szegény mag-magam
Megnémítva és behavazva
Rendeltetés hitével
Örzöm meg tavaszra,
Igazimnak sarjadásáig.

Csokonai Vitéz Mihály: A reményhez

Földjekkel játszó
Egi tűnemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A boldogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan.
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Mért nevetsz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Biztatóm valál;
Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fűrgé méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zöld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.
Karja közt a búkat
Elfelejténem,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irigyleném.

Hagyj el, óh Reménység!
Hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Úgyis eltemet.

Érzem: e kétségbe
Volt eróm elhagy,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímetlen,
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dűlt.
Bájos lány trillák!
Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák!
Isten véletek!

Húrok

A Rákóczi-nóta

Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod,
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a sasnak körme között
Fonnyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép,
Mikor lesz már ép?
Megromlottál mint cserép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

Jaj, Rákóczi, Bercsényi,
Magyarok híres vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Vitéz vezéri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?
Az ellenség mindenfelől
Őket emísztí,
Úzi, kergeti,
Búval epesztí,
Közinkbe sem eresztí.
Jaj hát szegény nemzetünket
Miképp mellyesztí!

Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk

Mint nyavalygunk;
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas
Nemzet van rajtunk.
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk,
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

Országunknak, magunknak,
Jaj minden maradékinknak!
Mindazoknak,
Kik e földön nagy ínségben
Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszolkodnak,
Árvák zokognak;
Magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak,
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak.
Bánatjok nem apadnak,
Mert hazánkból az inségek
El nem távoznak.

Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever,
S igen ver.
Mutogatja magát mint egy
Híres gavallér,
Nemzetünket hajtó pallér
Nem szán, mint hóhér.
Akit ér,
Addig veri, meddig neki
Mindent nem ígér.
Látod mely kövér,
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
Alig vagyunk országunkban
Miatta kenyér.

Nézz reánk, Úr a mennybűl!
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtűl,
Ki a híres magyaroknak
Véréből épül.
Ne hagyd ily dühös inségtűl,
Rút ellenségtűl,
Némettűl
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az irigyektűl.
Ily dölyfös néptűl,
Kínzó eszköztűl,
Megfosztatni nevétűl,
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétűl!

www.marcziustizenotodike.hu - © 2010-2012 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!